

EDEBİYAT BİLGİ VE KURAMLARI

Bilâl ELBİR

12. Baskı





Doç. Dr. Bilâl ELBİR

EDEBİYAT BİLGİ VE KURAMLARI

ISBN 978-605-364-029-5

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Eylül 2009, Ankara

12. Baskı: Ekim 2023, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818

Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Yazar Hakkında

Doç. Dr. Bilâl ELBİR

Manisa'da dünyaya gelen yazar, ilk ve orta öğrenimini Manisa'da tamamladıktan sonra 1990 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünü kazanmıştır. 1994 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü tamamladıktan sonra yine aynı yıl yüksek lisans programını kazanır. 1997 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı dalında yüksek lisansını tamamlamıştır. 1998 yılında doktora programını kazanır ve 2003 yılında Eski Türk Edebiyatı alanındaki doktorasını başarıyla bitirir. Millî Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen olarak çalıştıktan sonra 1998 yılında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Bölümünde öğretim görevlisi olarak göreve başlamıştır. Akabinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan yazar, aynı bölümde bölüm başkanlığı ve Eğitim Fakültesinde dekan yardımcılığı idari görevlerini yürütmüştür. 2013 yılından itibaren Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan yazar, Türk Dili Bölüm Başkanlığı görevini de yürütmektedir. Doç. Dr. Bilâl ELBİR'in alanı ile ilgili çalışmaları, Erciyes, SDÜ Burdur Eğitim Fakültesi, Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi, Turkish Studies, Newsa, Divan Edebiyatı Araştırmaları gibi dergilerde yayımlanmıştır.



ÖN SÖZ

Türk edebiyatı çok geniş bir coğrafi sahada yayılma alanı bulmuş ve edebî çeşitlilik açısından da dünyada eşine az rastlanır edebiyatlardan birisidir. Edebiyatımızda nazım ve nesir açısından müthiş bir çeşitlilik bulunmaktadır. Çalışmamızda bu çeşitlilikten birçok örnekler bulmak mümkündür.

Türk edebiyatı araştırmacılar tarafından incelenirken dönemlere ayrılarak incelenmektedir. Her dönemin kendine has bazı özelliklerinin olduğu bir gerçektir. Biz de bu çalışmada edebî ürünlerimizi incelerken bölümlere ayrılarak inceledik. Ancak unutulmaması gereken bir gerçek de şudur: Halk edebiyatıyla dîvân edebiyatı; batı tesirinde gelişen Türk edebiyatıyla klâsik edebiyatımız arasındaki farklar bir uçurum niteliğinde değildir. Bu kategorileştirmeler, genel anlamdaki bir Türk edebiyatının parçasıdır ve birbirlerinden tamamen kopuk yapılar değildir.

Çalışmamız temel olarak edebiyat bilgileri ve edebiyat kuramları (teorileri) olarak iki temel bölüme ayrılmıştır. Türk edebiyatında edebiyat bilgileri alanında birçok çalışma ortaya konulmuşken, edebiyat teorileri alanında fazla çalışma yapılmamıştır. Bunun temel nedeninin Batı edebiyatının edebiyat teorileri sahasına daha önceden girmiş olmasıdır. Edebî eseri okuyan bir kişinin değerlendirme ölçütlerinin objektif kriterlere oturmasına yardım eden edebiyat teorisi, edebî eseri anlamamıza yardım eder.

Edebiyat Bilgi ve Kuramları adını taşıyan bu eserde, birçok konu dar bir alana sıkıştırılmaya çalışılmıştır. Yararlanmış olduğum eserlerin künyeleri kaynakça bölümünde belirtilmiştir. Çalışmamızın öğrencilerimize ve edebiyat meraklılarına yararlı olmasını temennî eder, mutluluklar dilerim.

Bilâl Elbir

ORCID No: 0000-0002-8865-1240

2021-Manisa

ONUNCU BASKIYA ÖN SÖZ

Edebî ürünlerin anlaşılabilmesi için iyi çözümler yapılması gereği muhakkaktır. Edebiyat Bilgi ve Kuramları kitabı, bu alanın meraklılarına edebiyat teorisiyle edebiyat bilgisini bir arada sunmuştur. “Her kitap yeni bir başlangıçtır” sözünden hareketle, Türkçe ve Edebiyat Bölümleri öğrencileri için başvuru kitabı niteliği taşıyan bu eserin altıncı baskısının hayırlı olmasını temennî eder, Pegem Akademi Yayıncılık ekibine teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Öğr. Üyesi Bilâl ELBİR

ORCID No: 0000-0002-8865-1240

2021-Manisa

İÇİNDEKİLER

Ön Söz v

1. BÖLÜM EDEBİYAT VE İŞLEVİ

(ss: 1 – 9)

Edebiyat ve İşlevi 2
Edebiyatla İlgili Terim ve Tanımlar 4
Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış 7

2. BÖLÜM ANLATIM BİÇİMLERİ VE ÖLÇÜLER

(ss: 11 – 28)

Anlatım Biçimleri ve Ölçüler 12
 Aruz Ölçüsü 13
Aruz Kalıpları 22

3. BÖLÜM HECE ÖLÇÜSÜ

(ss: 29 – 34)

Hece Ölçüsü 30
Hece Kalıpları 31

4. BÖLÜM KÂFİYE (UYAK)

(ss: 35 – 41)

Kafiye (Uyak) 36
Kafiye Çeşitleri 37
 Redif 37
 Yarım Kafiye 38
 Tam Kafiye 39
 Zengin Kafiye 40
 Cinaslı Kafiye 40

5. BÖLÜM NAZİM BİÇİMİ VE NAZİM TÜRÜ

(ss: 43 – 87)

Nazım Biçimi ve Nazım Türü 44
Divân Şiiri Nazım Biçimleri 45
 Mısra 45
 Beyit 45
Beyitlerle Oluşturulan Nazım Biçimleri 46
 Gazel 46
 Kaside 48
 Mesnevî 50
 Kit'a 54
 Müstezad 55
Bentlerle Oluşturulan Nazım Biçimleri 56

Tek Bendli Nazım Şekilleri	56
Bend Sayısı İki ya da Daha Fazla Olanlar (Musammatlar)	58
Nazım Türleri	77
Tevhid ve Menâcât	77
Na't	80
Mi'râciye	81
Mersiye	82
Medhiye	83
Hicviye	84
Fahriye	86

6. BÖLÜM
DİVÂN ŞÂİRLERİNİN EDEBÎ ANLAMDA BİRBİRLERİYLE
KURDUĞU İLİŞKİLER

(ss: 89 – 93)

Dîvân Şâirlerinin Edebî Anlamda Birbirleriyle Kurduğu İlişkiler	90
---	----

7. BÖLÜM
TÜRK HALK EDEBİYATI

(ss: 95 – 125)

Türk Halk Edebiyatı	96
Anonim Halk Edebiyatı Nazım Biçimleri ve Türleri	97
Mâni	97
Türkü	103
Ağıt	105
Ninni	106
Âşık Edebiyatı Nazım Şekilleri	107
Koşma	108
Destan	109
Semaî	110
Varsağı	111
Âşık Edebiyatı Nazım Türleri	112
Güzelleme	112
Taşlama	113
Koçaklama	114
Ağıt	114
Tekke Edebiyatı ve Nazım Türleri	116
İlâhî	116
Devriye	117
Nutuk	118
Nefes	118
Şathiye	119
Aruz Ölçüsüyle Yazılan Halk Şiiri Nazım Şekilleri	120
Dîvân	121
Semâî	121
Kalenderî	122
Selis	123
Satranç	123
Vezn-i Âhar	124

8. BÖLÜM
YENİ TÜRK ŞİİRİNDE KULLANILAN NAZIM BİÇİMLERİ VE
TÜRLERİ

(ss: 127 – 142)

Yeni Türk Şiirinde Kullanılan Nazım Biçimleri ve Türleri	128
Yeni Türk Şiiri Nazım Biçimleri	129
Klasik Nazım Biçimleri	129
Çapraz Kafiyeli Nazım Şekli	131
Sarma Kafiyeli Nazım Şekli	132
Düz Uyak (İkili)	134
Düzenli Nazım Biçimleri.....	138
Düzensiz Nazım Biçimleri	139
Serbest Şiir	140

9. BÖLÜM
EDEBÎ SANATLAR

(ss: 143 – 170)

Edebi Sanatlar	144
Aliterasyon	145
Asonans	146
Cinas	146
Hüsn-i Ta'lîl	146
Îade	147
Îhâm	148
İktibas	148
İrsal-i Mesel (İrad-ı Mesel)	149
İstiâre	150
İstifhâm	152
İştikâk	153
Kinaye	154
Leff ü Neşr	155
Mecâz-ı Mürsel	156
Mübalâğa	157
Nidâ	158
Rücu'	159
Sehl-i Mümtenî.....	159
Sihri Helâl	160
Ta'riz	160
Tecâhül-i Ârif	161
Tekrir	162
Telmih	163
Tenâsüb	164
Terdid	165
Teşbih	166
Teşhis ve İntak	168
Tevriye	169
Tezad	170

10. BÖLÜM
TÜRK EDEBİYATI'NDA NESRİN GEÇİRDİĞİ EVRELER

(ss: 171 – 178)

Türk Edebiyatı'nda Nesrin Geçirdiği Evreler	172
Nesir	172
Türk Edebiyatı'nda Nesir	172
İslam Öncesi Türk Nesri	173
İslamiyet'in Kabulü'nden Sonraki Türk Nesri	174
Halk Edebiyatında Nesir	177
Batı Tesirinde Gelişen Türk Nesri	178

11. BÖLÜM
EDEBÎ AKIMLAR

(ss: 179 – 209)

Edebî Akımlar	180
Klâsizm	180
Romantizm	184
Realizm (Gerçekçilik)	186
Naturalizm	190
Parnasizm	192
Simgecilik (Sembolizm)	194
Empresyonizm	196
Kübizm	197
Gelecekçilik (Fütürizm)	197
Dadaizm	200
Gerçeküstücülük (Sürrealizm)	201
Varoluşçuluk (Egzistansiyalizm)	203
Postmodernizm	207

12. BÖLÜM
EDEBİYAT TEORİSİ (KURAMLARI)

(ss: 211 – 231)

Edebiyat Teorisi (Kuramları)	212
Yansıtmacılık Kuramı	212
Anlatımcılık	213
Alımlamacılık	214
Biçimcilik (Rus Biçimciliği)	215
Yapısalcılık	215
Dıştan Yaklaşım	217
Edebiyat ve Biyografi	217
Edebiyat ve Psikoloji	219
Edebiyat ve Toplum	220
Edebiyat ve Düşünce	221
Edebiyat ve Diğer Sanatlar	223
İçten Yaklaşım	224
Kaynakça	229

1. BÖLÜM

EDEBİYAT VE İŞLEVİ

- ❑ Edebiyatın işlevi sizce ne olabilir?
- ❑ Edebiyatla ilgili bildiğiniz terimler var mı? Örneğin Karşılaştırmalı Edebiyat ve Edebiyat Sosyolojisi terimleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- ❑ Türk Edebiyatı kaç döneme ayrılarak incelenebilir?
- ❑ İslâm Öncesi, İslâmî Dönem ve Batı Tesiri'nde Gelişen Türk Edebiyatları hakkında neler biliyorsunuz?



Edebiyat ve İşlevi

Edebiyat, Arapça bir kelime olup davet, zariflik, ahlâkla ilgili anlamlar taşımaktadır. Türk edebiyatında da yukarıdaki anlamlarla ilişkili olarak kullanılmıştır. Düşüncelerimizi, duygularımızı, iç dünyamızı bir güzellik ve heyecan meydana getirecek biçimde söz ya da yazıyla aktarılması şeklinde edebiyatın tanımı yapılabileceği gibi değişik ifadelerle de tanımlanabilir.

Edebiyatın konusu insandır. İnsanı ilgilendiren her şey edebiyata konu olabilmektedir. Ancak basılmış olan her kitap, her yazı edebiyat olarak nitelenmemelidir. Edebiyatı tanımlamanın bir diğer yolu, edebiyatın tabiatını ve işlevini tanımlamaktan geçer.

Edebiyatın doğasında kurgusallık, hayal gücü ve icât bulunmaktadır. Kurgusallık edebî eserlerin temel özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün edebî eserler, sanatçıların kurgulaması sonucu ortaya çıkmışlardır. Kurgusallık ve hayal gücü birbiriyle ilişkili kavramlardır. Kurgulayabilmek için hayal etmek gerekmektedir. Sanatçı, hayal gücü ve kurgulama vasıtasıyla yeni bir varlık ortaya koymuş oluyor. Bu da icât kavramıyla ilişkilidir.

Edebî eserlerin kendine has bir dili bulunmaktadır. Her edebî eser, o dilde bulunan kelimelerle meydana getirilir. Günlük hayatta kullandığımız kelimeleri alarak işleyen sanatçı, onlardan mükemmel bir eser ortaya çıkarır. Nasıl ki, bir mimar doğada bulunan malzemeleri kullanarak mükemmel bir sanat eseri meydana getiriyorsa, edebiyatçının da yaptığı iş aynıdır. Edebiyatı, başka alanlardan farklı yapan “dil”in edebiyata katkısını kavrayabilmek için, edebiyatla diğer bilim dalları arasında küçük bir karşılaştırma yapılabilir. Edebiyat dışındaki bilim dalları, somut gerçeğin peşindedir ve kendi dillerinin sembolleri olmasına rağmen, genellikle sembolik olmayan bir dil kullanırlar. Bu dil, bilimsel verilerin aynı alanda yer alan bilim adamlarınca, yaklaşık olarak aynı biçimde anlaşılmasına yardım eder. Edebiyat metinlerinde kullanılan dil ise, insanda heyecan, coşku ve estetik bir haz meydana getirme amacındadır.

Edebiyatın işlevi konusu yıllardan beri tartışılmaktadır. ‘Sanat, sanat içindir.’ ya da ‘Sanat toplum içindir.’ cümlelerinde kendisini bulmuş olan bu tartışmaya katılarak doğrudan bir cevap vermek gerçekten zordur.

Edebî eser, bir bilim eseri değildir. Dolayısıyla edebiyatın da bilimsel olmak gibi bir iddiası yoktur. Edebiyatın tabiatında bulunan kurgusallık, bilimle çelişmektedir. Eğer edebiyatın bilimsel olmak, bilimselliği yansıtmak gibi bir işlevi olsaydı, birçok sanatçının yazdıkları çöpe gidebilirdi. Tanzimat dönemi yazarlarımızdan Ahmet Mithat Efendi’nin yazmış olduğu “Amerika Vahşet Âlemi” adlı eser, yazar tarafından Amerika hiç görülmeden yazıl-

mıştır. Bilimsellik ölçüt olursa edebî eserlerin değerlendirilmesi mümkün olmayacaktır.

Edebiyatın hakîkati yansıtmak gibi bir işlevinin olup olmadığı tartışıla gelmiştir. Özellikle realizm akımının revaçta olduğu dönemlerde, realistler tarafından bu özellik ön plana çıkarılmıştır. Oysa sanat, herhangi bir pratik amaca hizmetle koşullanmış ve sınırlanmış değildir. Hakikati öğrenmek isteyen kişiler, tarihi belgelere ya da kaynak eserlere bakarlar. Eğer edebiyatın hakikati yansıtmak gibi bir işlevi olsaydı, daha aya gidilmeden “Aya Seyahat”; denizaltılar icad edilmeden “Denizler Altında Yirmi Bin Fersah” adlı eserler yazılamazdı.

Edebiyatın herhangi bir görüşün, ideolojinin propagandasını yapmak gibi bir işlevi de yoktur. Kendisini böyle propagandayla sorumlu ve sınırlı tutan edebiyatçıların yazdığı eserler de edebî kıymetten uzaktırlar. Propaganda, sanatın sonsuzluğunu ve bağımsızlığını yok eder. Ancak her sanatçı, inandığı ve katıldığı fikirleri dile getirdiği için, eserinde bunları dile getirecektir. Bu bir propaganda değil, içtenlikle birleşen bir anlatımdır.

Edebiyatın insanları içinde bulunduğu sıkıntılardan arındırdığı şeklinde bir işlevi olduğu söylene gelmiştir. Heyecanların dışa vurulmasını sağladığı için, okurun rahatlaması söz konusudur. Bazen okumuş olduğumuz bir eser sonrasında eser kahramanlarıyla özdeşleşmemiz, üzülmemiz ya da mutlu olmamız bunun bir göstergesidir. Bu özellik olumlu bir yapıda yansıyabileceği gibi olumsuz da olabilir. Alman şair ve yazarı Goethe'nin yazdığı “Genç Werther'in Acıları” adlı eseri okuyan Alman gençlerinden bazıları eserden esinlenerek intihar etmişlerdir.

İlkçağ felsefecileri ve düşünürleri sanat ve yarar ilişkisini ele almışlardır. Bazı düşünürler, sanatın toplumu olumsuz etkileyeceği kanaatini dile getirmişlerdir. **Platon**, edebiyat eserlerindeki sakıncalı parçaların gençlerin eğitimini olumsuz etkileyeceğine inanır.

Edebiyat, eskiden birçok bilim dalını içine alan bir genişliğe sahipti. Tarih, coğrafya gibi bilim dalları hep edebiyatın içerisinde değerlendirilmiştir. Bu durum edebiyata geniş bir misyon yüklemiştir. Alexandre Dumas Fils, edebiyatın kesinlikle toplumun iyiliği gayesini taşıması gerektiğini savunur. Voltaire, Diderot gibi sanatçılar da edebiyatın “erdem”i görev edinmesi gerektiğine inanmışlardır (Karaalioğlu, Edebiyat Sanatı, 1980: 32).

“Sanat sanat içindir.” ve “Sanat toplum içindir.” tartışmaları boş ve gereksizdir. Edebiyatın en temel işlevi aslına sadık kalmaktır. Batılı düşünür Emerson'un dediği gibi: “Güzelliğin varlık sebebi kendisinden başka bir şey değildir.”